

15. oktober 2025

Varm fred – kald krig

1945 – 1990

Dag Einar Thorsen

Førsteamanuensis i statsvitenskap

Institutt for industriell økonomi, strategi og statsvitenskap

1945: År null (fra Ian Buruma)

- Fjorten måneder fra landgangen i Normandie til den japanske kapitulasjonen var den dødeligste tiden i løpet av andre verdenskrig
- Både Berlin og Tokyo (avbildet) blir fullstendig ødelagt.
- Samtidig: Nakkebrekkende optimisme med opprettelsen av FN og (en slags) tillit mellom øst og vest.
- Enighet blant seiersmaktene om at man ikke skal gå tilbake, men skape noe nytt. Uenigheten består i *hva* dette nye skal være.

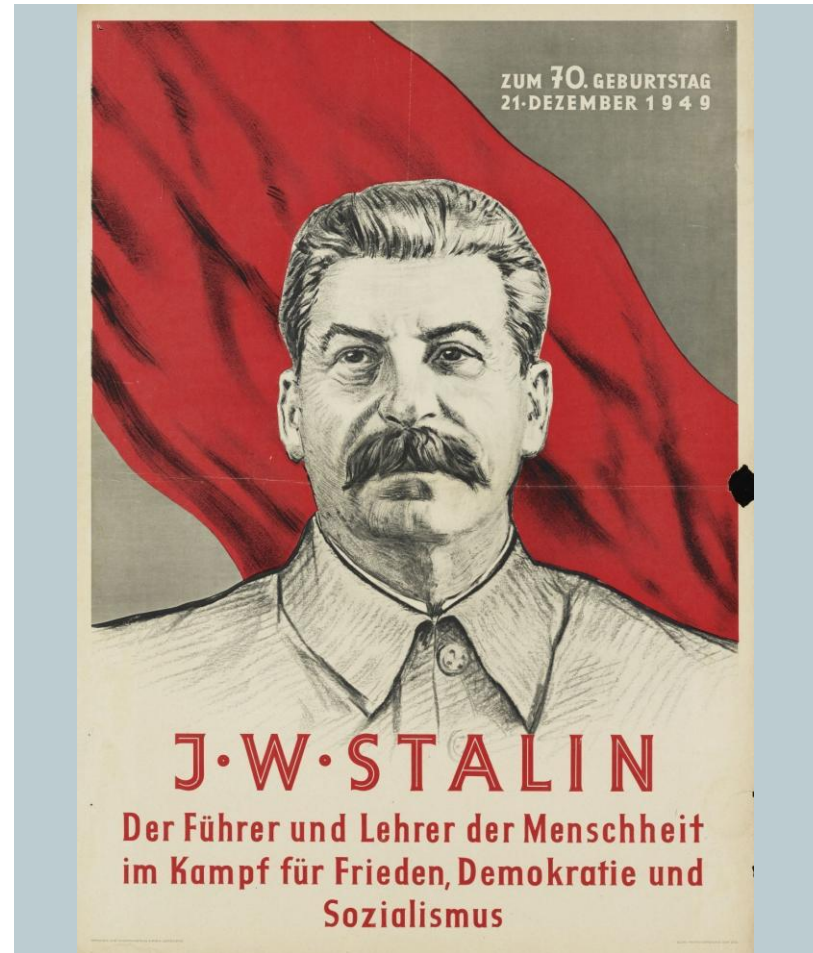

Enigheten brister

- Enigheten mellom seiersmaktene var aldri presis nok.
- Samtidig med at den generelle optimismen fortsetter i noen år, er det stadig uenigheter «på bakken»
 - 1945/6: Iran-krisen
 - 1948/9: Berlin-blokaden (avbildet) og opprettelsen av to tyske stater – og Folkerepublikken Kina.
 - 1949: Opprettelsen av NATO
 - 1950-3: Koreakrigen

Demokrati etter 1945

- Før første verdenskrig fantes det få politiske systemer som oppfylte vår egen tids krav til demokratiske styreformer.
- Lenge hadde demokratiet også sterke konkurrenter og kritikere.
- Etter 1945 går demokratiet fra å være en av flere mulige styreformer, til å bli et ord som «alle» vil knytte til seg.
- Under den kalde krigen hevder begge sider å være forsvarere av demokratiet, men ingen av supermaktene krevde nødvendigvis en bestemt styreform av sine allierte.

Brikkene stilles opp

- 1949: Sovjetunionen gjennomfører sin første vellykkede prøvesprengning av et atomvåpen
- 1953: Stalins død legger en demper på de territorielle ambisjonene til Sovjetunionen og åpner for mer lokal variasjon
- 1950-tallet fører med seg stadig flere «avklaringer», de uavklarte gråsonene blir viktigere
- 1961: Berlinmuren reiser seg
- 1962: Cubakrisen kunne blitt starten på tredje verdenskrig, men ingen var til slutt villige til å satse alt. Etter dette få direkte konfrontasjoner mellom USA og Sovjetunionen.
- I stedet blir det spredte «stedfortrederkriger» fra de store (Vietnam, 1955-75) til de små (Grenada, 1983)

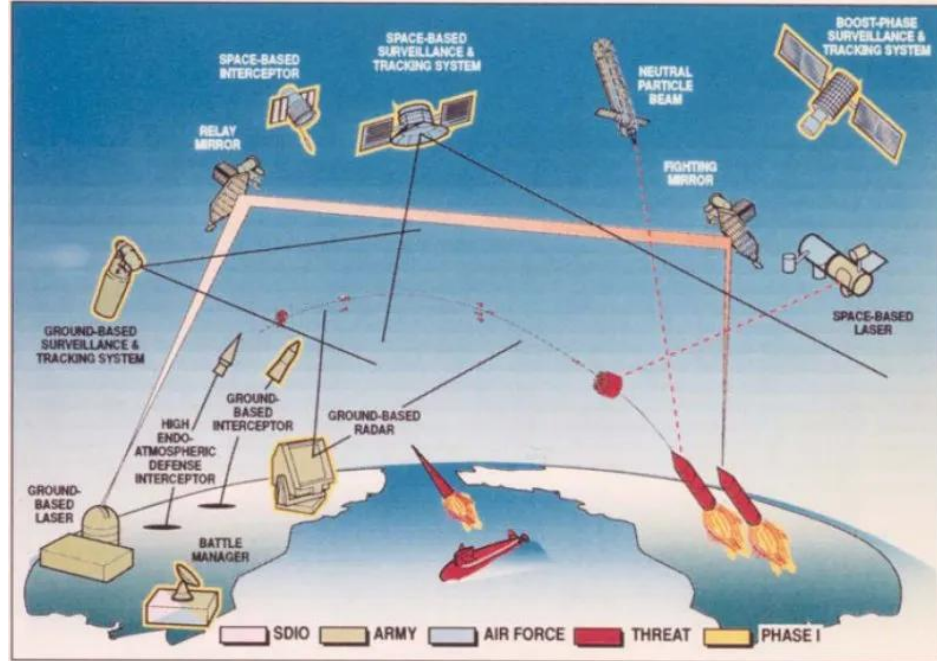
1970-tallet: Mellomspill

- 1971: USA anerkjenner Folkerepublikken Kina
- 1972: Nixon og Brezhnev signerer SALT-avtalen i Moskva (øverste bilde).
- 1975: USA gir opp Vietnamkrigen og evakuerer, inkludert ambassaden i Saigon (nederste bilde).
- Siste halvdel: Få bevegelser, langsam tilfrysing av relasjonene.
- Ny Iran-krise i 1979. Vesten forsøker å orkestrere regimeendring og det går fullstendig i ball.
- Afghanistan: Sovjetunionen prøver å hjelpe «sine» makthavere, og får til slutt sitt eget Vietnam.

1980-tallet: Sluttspill

- 1980: Reagan velges til president. Mange spår at det nå går mot slutten for Verden.
- Reagan har rett nok sine planer, blant annet Strategic Defense Initiative (på folkemunne “Star Wars”), men viser seg som Nixon å være en fredens mann – (en parallell til Trump?)
- Sovjetunionens ledelse viser klare tegn til senilitet og alderdomsvekkelse, og spørsmålet blir om det blir atomkrig ved et uhell.
- Det blir også i løpet av 1980-tallet klart at Sovjetunionen mangler den nødvendige økonomiske styrken – nepotisme og korrupsjon ødelegger til slutt.

Fra det første toppmøtet mellom Reagan og Gorbatsjov i Geneve i november 1985

Grensen mellom Ungarn og Østerrike

Utenriksministrene Gyula Horn (Ungarn, t.v.) og Alois Mock (Østerrike)

27. juni 1989

Slutten, og nytt år null?

- 1989: Kommunistlandene i Øst-Europa faller i tur og orden.
- Sovjetunionen står nå ribbet tilbake. Gorbatsjov vil demokratisere, men klarer det til slutt ikke.
- Kina står også på kanten av stupet, men tar et skritt vekk fra avgrunnen og gjenoppliver sitt *nominelt* kommunistiske system.
- Etter 1989: Tro på en ny verdensorden og markedsøkonomiens vinnende kraft. Ny ulikhet og ny ustabilitet på sikt.

22. oktober 2025

Muren faller - nye reiser seg 1990 – 2022

Dag Einar Thorsen

Førsteamanuensis i statsvitenskap

Institutt for industriell økonomi, strategi og statsvitenskap

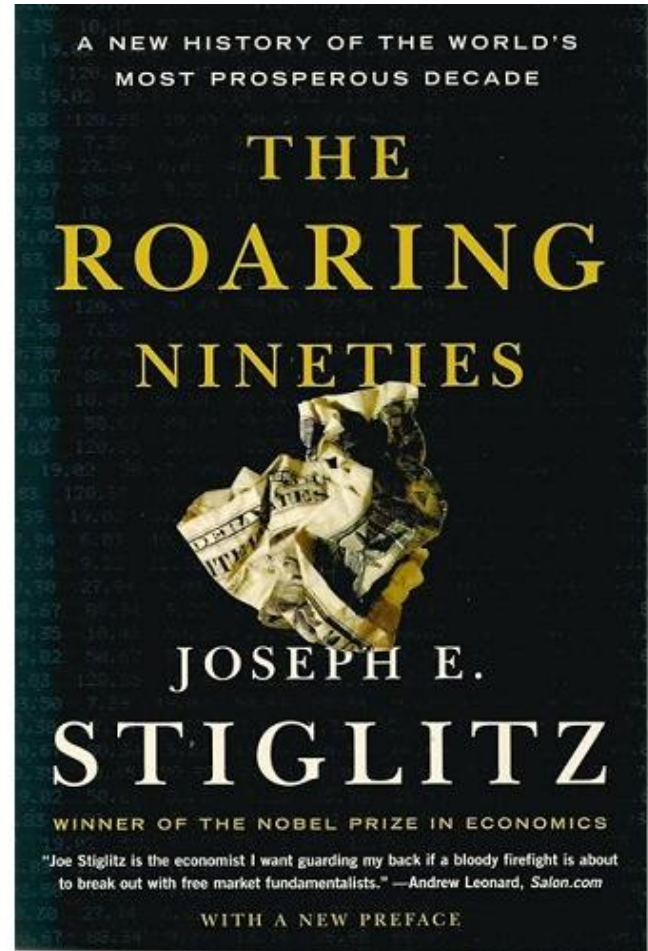

To veldig forskjellige vest-tyske aviser i november 1989

[illegible]

Det rasende 90-tallet: En ny tid

- Gulfkrigen (1990-1): Den kalde krigen er slutt, og Sovjet/Kina legger *ikke* ned veto mot USAs planer om å angripe okkupasjonsmakten Irak i Kuwait.
- «The End of History» (1992): det liberale demokratiet og den liberale markedsøkonomien har vunnet kampen mot alternativene.
- 1994-5: Osloprosessen, Rwanda, Bosnia
- «Clash of Civilizations» (1996): Nye konflikter reiser seg, mellom Vesten, den islamske verden og Kina.
- «The Roaring Nineties» (2003): Hva skjer med demokratiet når markedsøkonomien tar overhånd, blir til ideologi, og skaper økte forskjeller?

Kontrast: Den lange oppturen

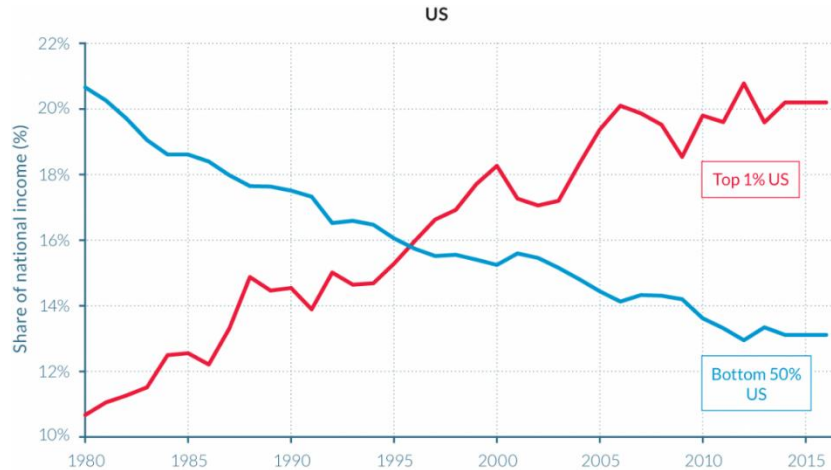
- Norge fram til 2015 (?): En lang opptur.
- Dagens studenter: Har levd hele livet i en kompleks tid, ikke en lang opptur.
- Siden 1990-tallet har det nesten alltid vært en krig, en katastrofe, en økonomisk krise, klimakrise eller pandemi som har fanget manges oppmerksomhet.
- Har vi nådd toppen? Er verden i ferd med å flate ut? Vil verden gå framover igjen?

De økonomiske krisene (et utvalg)

- 1997: Asiakrisen
- 2000: Dotcom-boblen
- 2007-9: Finanskrisen eller «Great Recession»
- 2009-19: Gjeldskrisen i Europa (Hellas)
- 2020-?: Korona-krisen
- 2025: Trumps nye handelspolitikk
- ...og mange mange flere

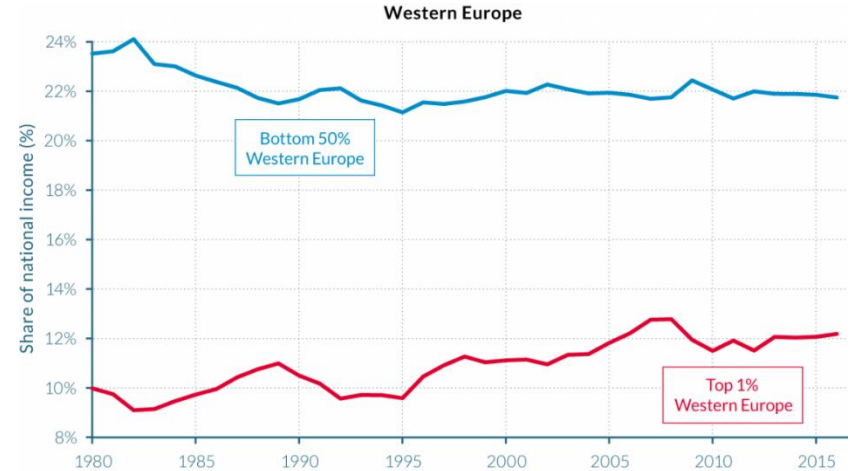

Er vi fortsatt på den grønne gren?

Source: WID.world (2017). See wir2018.wid.world/methodology.html for data series and notes.

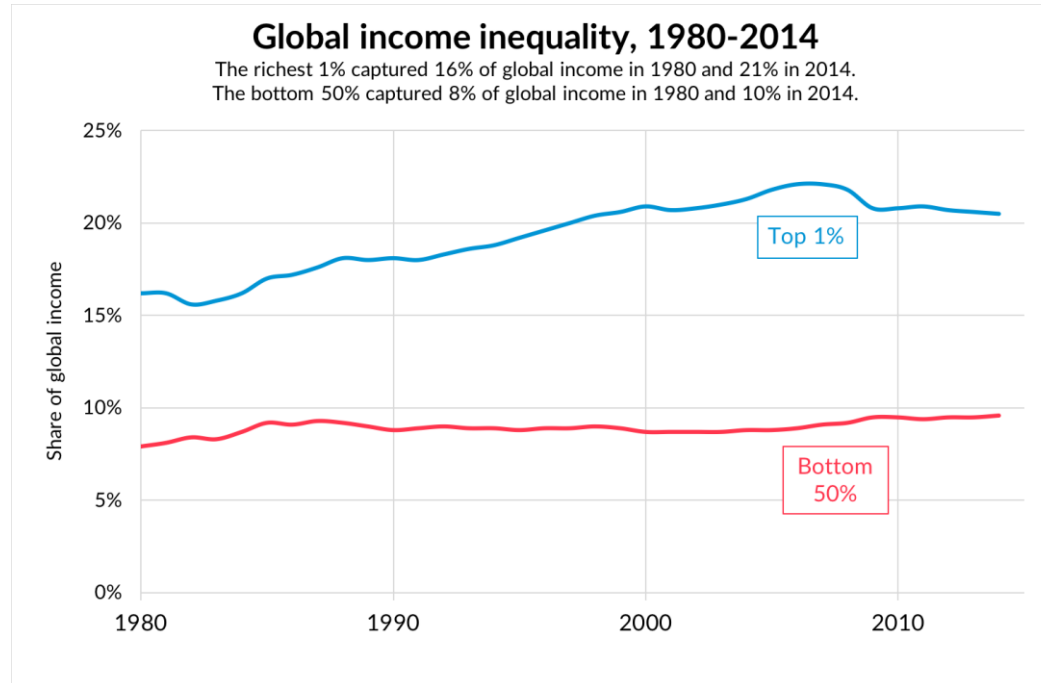
In 2016, 12% of national income was received by the top 1% in Western Europe, compared to 20% in the United States. In 1980, 10% of national income was received by the top 1% in Western Europe, compared to 11% in the United States.

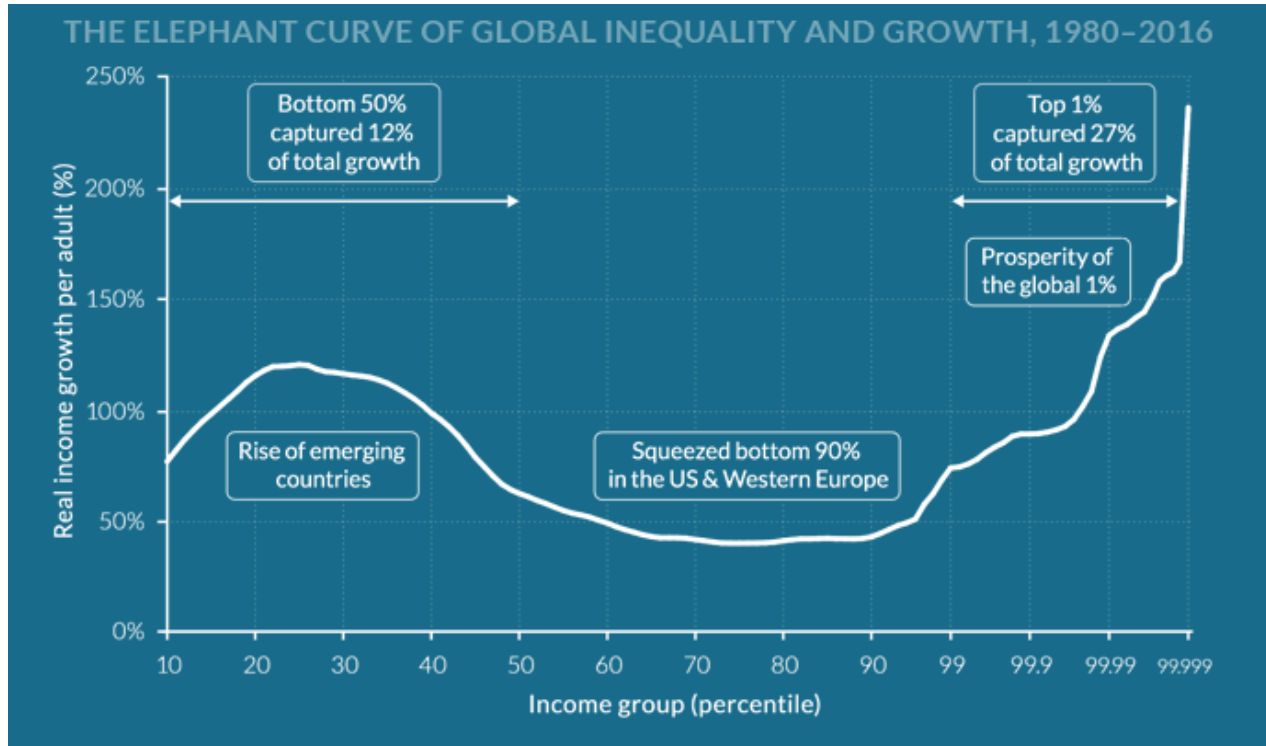
Source: WID.world (2017). See wir2018.wid.world/methodology.html for data series and notes.

In 2016, 22% of national income was received by the Bottom 50% in Western Europe.

Kommer revolusjonen snart?

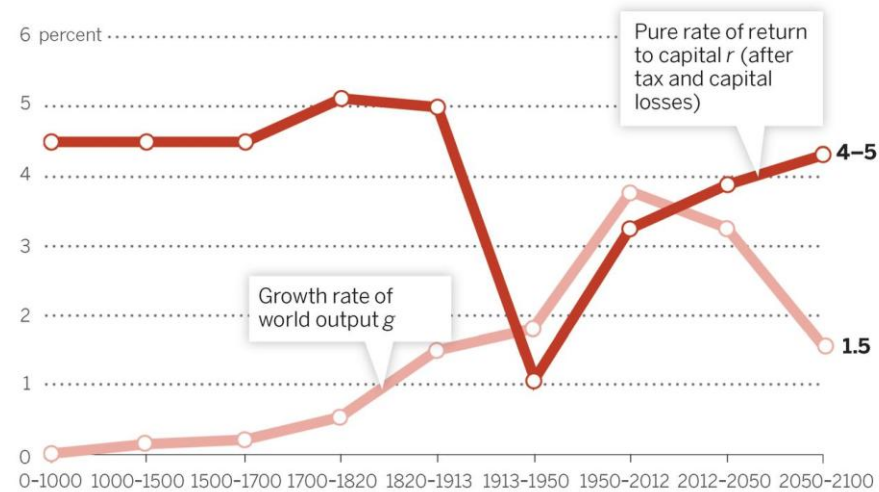
Bildet er ikke så enkelt likevel

Le capital au XXIe siècle: $r > g$

Rate of return vs. growth rate at the world level, Antiquity–2100

Annual rate of return or rate of growth

- Den franske økonomen Thomas Piketty forutsier at verdensøkonomien er i ferd med å gå tilbake til normalen, der «kapitalen» vil vokse raskere enn økonomien som helhet, slik det var fram til den første verdenskrigen.
- Det vil etter alt å dømme føre til økende ulikhet – forjævlisering – med mindre nye eksogene sjokk, som verdenskrigene på 1900-tallet, vil jevne ut mange ulikheter.
- Pikettys modeller forutsetter at trendene i økonomien vil fortsette mer eller mindre som i dag. Noe som betyr at det ikke vil komme ny teknologi som vil endre samfunnet og økonomien på en mer fundamental måte.

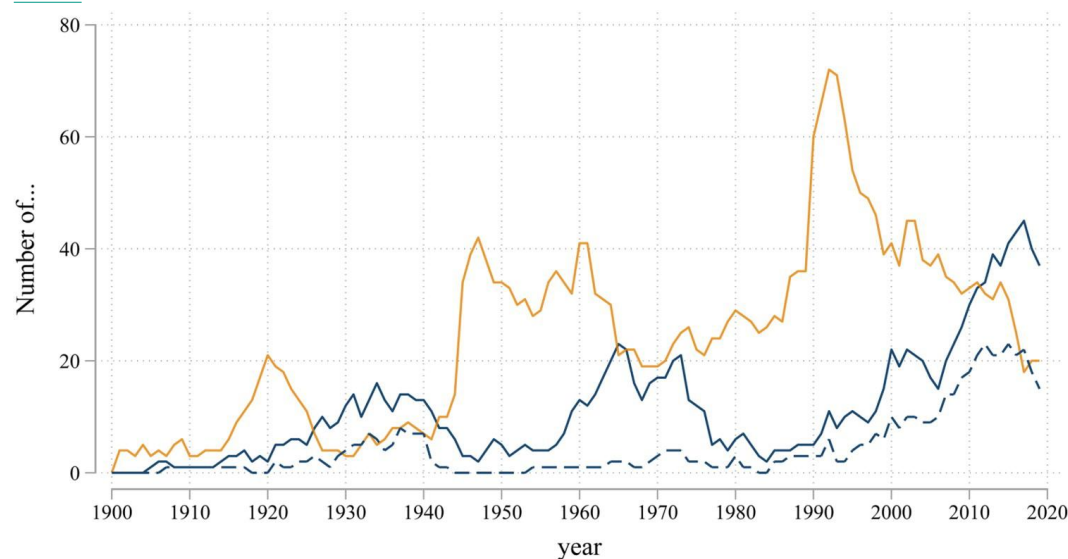

25. april 1974 ble det fascistiske diktaturet i Portugal styrtet av MFA, *Movimento das Forças Armadas*. To år etter ble det avholdt demokratiske valg i landet, som hadde vært Norges allierte i NATO siden opprettelsen i 1949.

Demokrati: «Den tredje bølgen» (1974-?)

- I perioden 1974-89, uten at det egentlig forelå noe større press utenfra, begynte diktaturene i Sør-Europa og i en god del latinamerikanske land å gå i oppløsning.
- Bølgens andre og mest intense fase var imidlertid oppløsningen av de kommunistiske diktaturene i Øst-Europa og den delvise demokratiseringen i Afrika sør for Sahara etter 1990.
- Etter 2000 har bildet, globalt sett, vært mer blandet. En god del land har opplevd tilbakeslag, mens andre har etablert og befestet et demokratisk styresett.
- Særlig i land som er «midt på treet» når det gjelder økonomisk styrke – som Mexico, Thailand og Tyrkia – har det politiske systemet de senere årene utviklet seg i ganske forskjellige retninger.

Det store bildet – flere land blir mer autoritære, færre land blir mer demokratiske

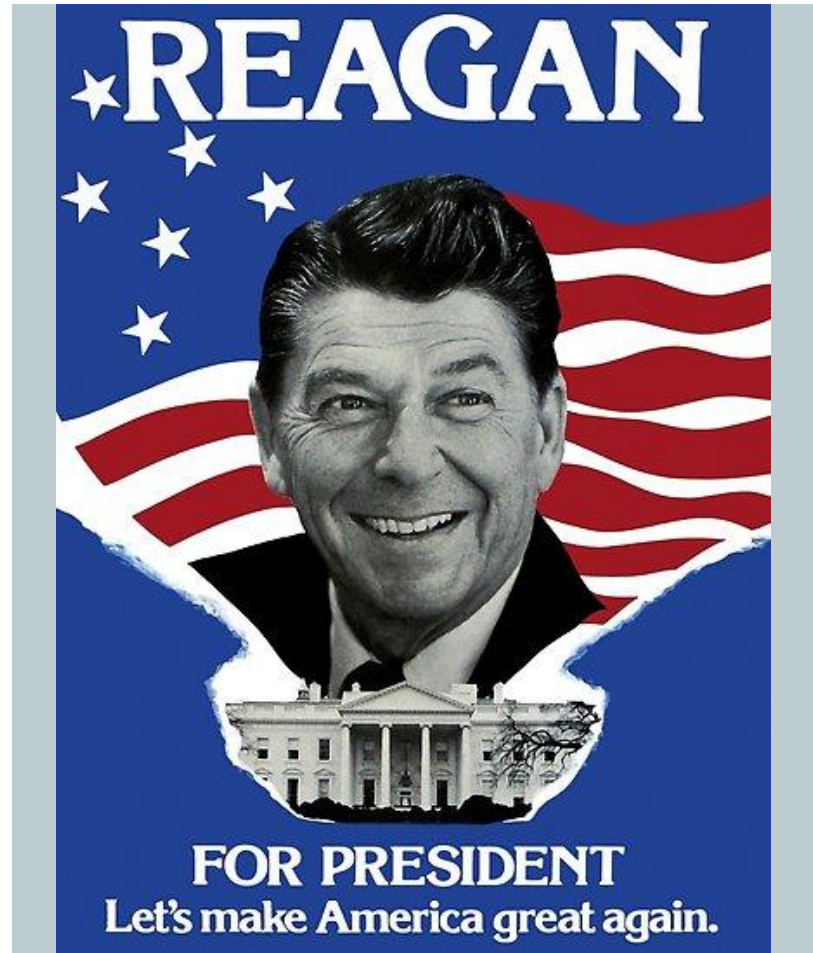

- Det har blitt vanligere med hendelser som gir mindre demokrati, og mindre vanlig med hendelser som fører til mer demokrati.
- Det er også flere hendelser i demokratier som peker i retning av diktatur, for eksempel det mislykkede kuppforsøket i USA 6. januar 2021.
- **Generelt er det svært begrenset hva vi kan «lese ut av tallene» uten lokalkunnskap om hvert enkelt land.**

Kilde: Vanessa A. Boese, Staffan I. Lindberg & Anna Lührmann (2021). "Waves of autocratization and democratization: a rejoinder", *Democratization*, 28:6, p.1206, DOI: [10.1080/13510347.2021.1923006](https://doi.org/10.1080/13510347.2021.1923006)

Hva truer demokratiet i dag?

- Økende *volatilitet* og *polarisering* både i «nye» og «modne» demokratier.
- Økende økonomisk og sosial ulikhet – *særlig nedadgående sosial mobilitet* – skaper grobunn for radikaliserings og polarisering.
- I «modne» demokratier er institusjonene relativt sterke, men politikk som gir mer sosial og økonomisk ulikhet – og større opplevd avstand mellom de som styrer og de som blir styrt – skaper grobunn for en svekkelse av folkestyret på lang sikt.
- I «nye» demokratier har makthaverne større muligheter for å endre på institusjonene, og kan gjøre mer for å hindre andre i å ta fra dem makten når de først har fått den.

Lærdommene fra mellomkrigstiden

- Etter den første verdenskrigen ble det etablert mange nye nasjonalstater med mer eller mindre demokratiske forfatninger, særlig i det sentrale og østlige Europa.
- Den britiske historikeren Stephen J. Lee har hevdet at 26 av 29 europeiske stater i 1920 kunne regnes som relativt demokratiske.
- Høsten 1940, bare to tiår senere, var det kun fem demokratier igjen, nemlig Storbritannia, Irland, Sverige, Finland og Sveits.
- I mange land opplevde man tiltakende polarisering og oppslutning om ekstreme, anti-demokratiske politikere og bevegelser.
- Et annet trekk var at politikere og velgere gikk fra å være uenige om hvordan tingene bør bli, til å være uenige om hvordan tingene faktisk er.

THE PARADOX OF TOLERANCE

BY PHILOSOPHER KARL POPPER*

IT'S A PARADOX, BUT UNLIMITED TOLERANCE CAN LEAD TO THE EXTINCTION OF TOLERANCE.

*Source: *The Open Society and Its Enemies*, Karl R. Popper

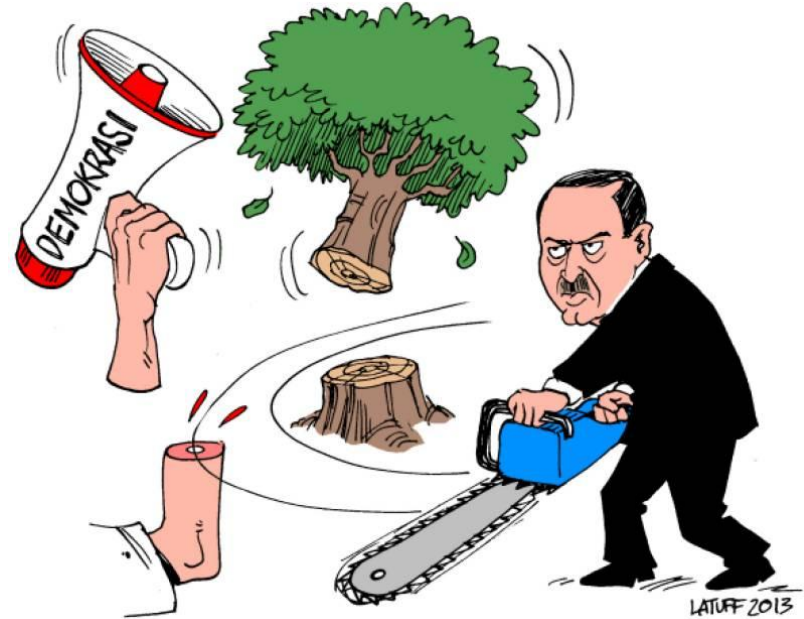
PICTOLINE.COM

Det åpne samfunn – tre lærdommer fra Karl Popper

- Fra boken *The Open Society and its Enemies*, av forfatteren omtalt som sin krigsinnsats da den kom i 1945, vil jeg trekke fram tre lærdommer:
 1. «The Paradox of Freedom»: Ubegrenset frihet vil føre til de sterkestes diktatur over de svake. Friheten må *beskyttes* og *begrenses* av lover om den ikke skal ødelegge seg selv.
 2. «The Paradox of Tolerance»: Om vi tolererer intoleranse, vil det langsomt forgifte demokratiet og det åpne samfunnet.
 3. «Political Protectionism»: Det åpne samfunn må organiseres på en slik måte at personer med feilaktige oppfatninger om verden kan gjøre minst mulig skade dersom de kommer til makten.

Demokrati i en usikker tid

- Demokrati kan ikke innføres en gang for alle.
- Demokratiet må vedlikeholdes og opprettholdes og kjempes for, hvis ikke tørker det langsomt inn.
- **Demokratiet må være på vakt, være årvåkent og klar til kamp mot sine fiender.**
- Demokratiet har også «indre fiender»:
 - Politikere som enten bevisst eller ubevisst hindrer befolkningen i å delta i utformingen av politiske vedtak.
 - Politikere som ikke setter av nok ressurser til å spre kunnskap og bekjempe økende ulikhet.
 - **Politikere som tror de har gjort seg fortjent til alle privilegier som legges i fanget på dem, og som tror at lobbyister, journalister og andre politikere er «folk flest» eller «vanlige folk».**
 - Folk som ikke gidder å undersøke saken før de gjør seg opp en mening.
 - Folk som roper høyt det som ligger dem på hjertet, uten å innlede en meningsfylt samtale med andre.

Tyrkias daværende statsminister, nå president, Recep Tayyip Erdoğan, skjærer ned et tre og demokratiet i ett slag. Treet var symbolet til det pro-kurdiske og venstreorienterte Partiet for Fred og Demokrati – *Barış ve Demokrasi Partisi* – som ble tvunget til å oppløse seg selv i 2014. Siden har flere pro-kurdiske partier blitt etablert og oppløst i tur og orden.